

Úvod

Informace o domácnostech představují významný datový výstup ze sčítání. Žádný jiný informační zdroj neposkytuje tak komplexní a podrobné údaje o domácnostech, jejich struktuře, základních charakteristikách vč. úrovně jejich bydlení, o regionálních rozdílech apod.

Metodicky srovnatelná časová řada je od roku 1961, kdy byl pojem „cenzová domácnost“ zaveden. Ve sčítáních 1921, 1930 a 1950 byl používán pojem „domácnost“ - pro domácnost tzv. deklaratorní. Domácnost byla stanovena prohlášením sčítaných osob společně bydlících, které samy uvedly, zda se považují za jednu, dvě nebo více domácností. Od roku 1961 jsou domácnosti konstruovány v rámci zpracování údajů sčítání podle rodinných vztahů společně bydlících osob.

Za rodinnou domácnost je považována manželská dvojice, partnerská dvojice druha a družky nebo jeden z rodičů alespoň s jedním dítětem. Součástí rodinných domácností mohou být i další jednotlivé osoby, příbuzné i nepříbuzné.

Postavení rodinných domácností resp. rodin se závislymi dětmi v úhrnu domácností je následující:

Cenzové domácnosti celkem	rodinné domácnosti	úplné rodiny	bez závislých dětí
			se závislými dětmi
		neúplné rodiny	bez závislých dětí
			se závislými dětmi
	nerodinné domácnosti	domácnosti jednotlivců	
		vícečlenné nerodinné domácnosti	

Počet závislých dětí je jedním z třídících hledisek rodinných domácností. Metodické vymezení závislého dítěte se v detailech v průběhu let zpřesňovalo. Při sčítání v roce 2001 bylo závislé dítě definováno jako osoba, která splňuje současně podmínky:

- ❖ má k osobě v čele cenzové domácnosti vztah „syn nebo dcera“,
- ❖ je ekonomicky neaktivní (bez vlastního zdroje obživy),
- ❖ je ve věku 0 - 25 let.

Součástí rodin mohly být i děti žijící se svými rodiči v jedné domácnosti, které nesplňovaly kritéria závislého dítěte.

Metodický postup některých mezinárodních organizací pro definování rodiny s dětmi je odlišný od české praxe. Jako rozhodující a v podstatě jediné kritérium je používán rodinný vztah „syn, dcera“ bez dalších podmínek. V těchto případech je za rodinu s dítětem považována i rodina s ekonomicky aktivním synem či dcerou v dospělém věku nebo např. i rodina dvou důchodců, pokud mezi nimi je vztah rodiče a potomka. Pro ilustraci, a pro kvantifikaci rozdílů při použití obou zmíněných metodických postupů, je na závěr Tabulkové přílohy zařazena ukázka z tabulačních výstupů Eurostatu (Statistický úřad Evropských společenství). V tabulce jsou uvedeny počty rodin s dětmi v mezinárodní metodice.

1. Rodiny se závislými dětmi v dlouhodobém pohledu

Rodiny úhrnem a z nich právě rodiny se závislými dětmi tvoří nejvýznamnější část domácností. Z údajů sčítání lidu v letech 1961 - 2001 je zřejmé, že bez ohledu na vývoj absolutních počtů (v období 1961 - 1980 se počet rodin s dětmi zvyšoval a po roce 1980 klesal) jejich váha na úhrnu cenzových domácností se trvale snižuje.

Celkové počty cenzových domácností rostly, i když v různých obdobích s různou intenzitou. Vnitřní struktura cenzových domácností se ale podstatným způsobem změnila - výrazně pokleslo zastoupení úplných rodin a naopak se zvýšil podíl rodin neúplných a domácností jednotlivců.

Tab. 1 Vývoj domácností v období 1961 - 2001

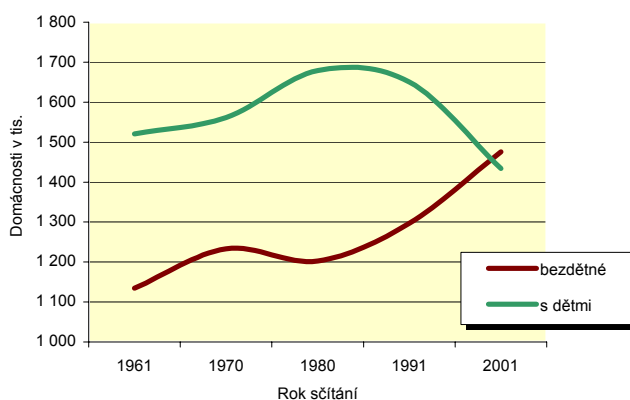
Typ cenzové domácnosti	1961	1970	1980	1991	2001
Cenzové domácnosti úhrnem	3 214 263	3 502 718	3 875 681	4 051 583	4 270 717
z toho rodiny se záv. dětmi	1 520 162	1 561 457	1 679 263	1 649 951	1 434 175
Podíl rodin se záv. dětmi na počtu cenz. dom. (v %)	47,3	44,6	43,3	40,7	33,6
Podíl rodin se záv. dětmi na počtu rodin (v %)	57,3	55,9	58,3	56,0	49,3

Rodiny se závislými dětmi dosáhly v datech sčítání absolutního maxima v roce 1980, především jako důsledek vlny zvýšené porodnosti v 70tých letech 20. století. V roce 2001 byl naopak zaznamenán jejich historicky minimální počet.

Vývoj počtu rodin je ovlivněn celou řadou skutečností, které jsou vzájemně propojeny, např. úrovní sňatečnosti a porodnosti, věkovou strukturou obyvatelstva, úrovní ekonomické aktivity žen atd. Výsledkem souhrnu uvedených vlivů jsou zejména dvě základní tendence dlouhodobého vývoje rodin se závislými dětmi:

- ❖ absolutní i relativní poklesy počtu rodin se závislými dětmi po roce 1980
- ❖ protichůdný vývoj úplných (pokles od roku 1980) a neúplných rodin (trvalý růst) se závislými dětmi

Vývoj rodinných domácností v období 1961 - 2001

Ve svém souhrnu počty rodin s dětmi v absolutním vyjádření rostly do roku 1980 a po mírném poklesu v osmdesátých letech, došlo k výraznému snížení v letech devadesátých. Současně však procentní zastoupení rodin s dětmi na celkovém počtu cenzových domácností po celé období 1961 - 2001 klesalo. Zatímco v roce 1961 se podíl rodin s dětmi ze všech cenzových domácností blížil polovině jejich počtu, v roce 2001 tvořily pouhou třetinu, přitom úplných rodin se závislými dětmi byla jen čtvrtina z celkového počtu domácností. Příčinou uvedeného vývoje byla jednak snižující se porodnost a tedy poklesy počtů narozených dětí, ale rovněž změny struktury domácností z hlediska jejich typu.

Tab. 2 Vývoj rodin se závislymi dětmi v období 1961 - 2001 (v %)

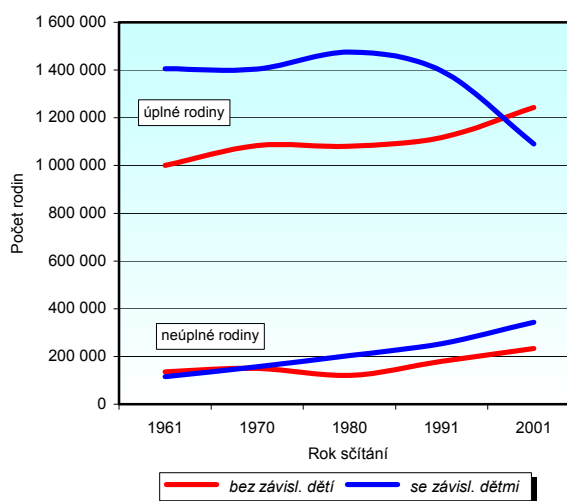
Typ rodiny	1970	1980	1991	2001
	Předchozí sčítání = 100			
Rodiny se závislymi dětmi	102,7	107,5	98,3	86,9
v tom				
úplné rodiny	99,9	105,1	94,6	78,1
neúplné rodiny	136,9	129,8	124,6	135,2
	Sčítání 1961 = 100			
Rodiny se závislymi dětmi	102,7	110,5	108,5	94,3
v tom				
úplné rodiny	99,9	105,0	99,3	77,6
neúplné rodiny	136,9	110,5	221,5	299,3

Jak dokumentují údaje o tempech růstu i grafické znázornění vývoje počtu rodinných domácností, je zřejmé, že změny vývoje po roce 1980 se v dalších letech ještě prohloubily. Z absolutních přírůstků a úbytků je patrné, že zatímco v osmdesátých letech velká část úbytku úplných rodin se závislymi dětmi znamenala v podstatě přírůstek neúplných rodin s dětmi (tj. přelila se do jiného typu domácnosti), v letech devadesátých se přidaly i další faktory - zejména pokles sňatečnosti a natality.

Obdobně se vyvíjely i relativní ukazatele - průměrná velikost rodiny i průměrný počet dětí. Zatímco např. v roce 1980 v rodinách se závislymi dětmi činil průměrný počet dětí 1,76, v roce 2001 již jen 1,62. Pokles se týkal především úplných rodin; v neúplných rodinách s dětmi se průměrné počty dětí udržovaly od roku 1980 na stejné hodnotě 1,42 dítěte na jednu neúplnou rodinu se závislymi dětmi.

Typickou úplnou rodinou s dětmi byla až do roku 1970 rodina s 1 dítětem, od roku 1980 je to dvoudětná rodina. Nejčastější neúplnou rodinou se závislymi dětmi byla po celé sledované období neúplná rodina s jedním dítětem. Významně se přitom snížily počty i podíly rodin s více dětmi. V šedesátých letech ve více než 17 % rodinných domácností s dětmi žilo 3 a více závislých dětí, v roce 2001 bylo takových rodin s dětmi jen zhruba 8 %.

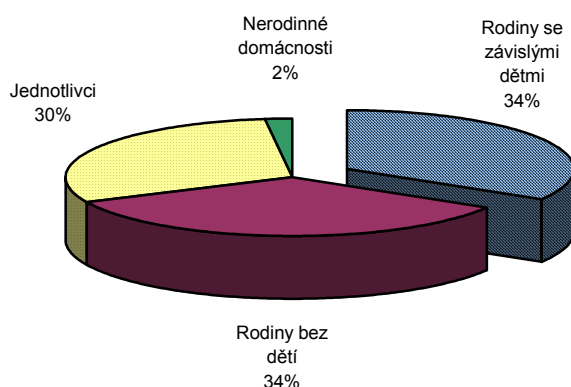
Rodinné domácnosti v období 1961 - 2001

2. Základní charakteristiky rodin se závisými dětmi v roce 2001 a jejich změny ve srovnání s rokem 1991

Váhu rodin se závisými dětmi v celkovém počtu domácností České republiky znázorňuje graf struktury domácností k 1. 3. 2001. Rodiny se závisými dětmi tvoří podle výsledků sčítání lidu 2001 třetinu všech cenových domácností České republiky. Je to historicky nejnižší podíl zjištěný od roku

Struktura cenových domácností k 1. 3. 2001

1961, kdy vznikl pojem cenové domácnosti a údaje o nich se začaly odvozovat ze zjištěných dat sčítání. Poprvé v historii se i podíl rodin se závisými dětmi na celkovém počtu rodin dostal pod hranici 50 %. V absolutním vyjádření se za 10 let mezi sčítáními 1991 a 2001 snížil počet rodin se závisými dětmi o více než 200 tisíc rodin. Pro ilustraci: tento počet představuje v podstatě počet rodin se závisými dětmi v Praze a Brně dohromady.

Z úhrnu rodin se závisými dětmi byla v roce 2001 každá čtvrtá rodina neúplná; v roce 1991 to byla každá šestá rodina se závisými dětmi. Změna relace úplných a neúplných rodin byla důsledkem protichůdné dynamiky jejich vývoje. Počet neúplných rodin se závisými dětmi se za 10 let zvýšil o více než třetinu; počet úplných rodin s dětmi naopak o více než pětinu poklesl.

Průměrná velikost rodiny se závisými dětmi v roce 2001 činila 3,88 osoby v úplné rodině a 2,62 v neúplné rodině. V roce 1991 činily tyto hodnoty 3,92 resp. 2,64 osob v rodině. Průměrný počet závislých dětí v úplné rodině se mírně snížil, v neúplné rodině zůstal na stejné úrovni.

Tab. 3 Rodinné domácnosti se závisými dětmi podle počtu dětí k 1. 3. 2001

Typ rodinné domácnosti	Počet závislých dětí				Rod. dom. s dětmi celkem	Struktura v %	Index 2001/1991
	1	2	3	4+			
Úplná rodina - manželský pár	445 499	500 088	78 888	14 876	1 039 351	72,5	76,6
Úplná rodina - fakt. manželství	28 181	16 448	4 838	1 952	51 419	3,6	130,2
Neúplná rodina - v čele muž	28 818	12 017	1 711	374	42 920	3,0	142,0
Neúplná rodina - v čele žena	193 156	90 352	14 070	2 907	300 485	21,0	134,2
Rodinné domácnosti s dětmi celkem	695 654	618 905	99 507	20 109	1 434 175	100,0	86,9

Nejvýraznější vzestup mezi sčítáními 1991 a 2001 zaznamenaly neúplné rodiny v čele s mužem. Jejich absolutní počet je ale nízký a rovněž nízké je jejich procentní zastoupení na počtu rodin se závisými dětmi.

2.1 Úplné rodiny a jejich základní charakteristiky

Počet úplných rodin se závislými dětmi se v období 1991 - 2001 snížil o více než 300 tisíc. Polovinu tohoto úbytku tvořil pokles počtu úplných rodin se 2 závislými dětmi, necelou třetinu pokles počtu úplných rodin s 1 závislým dítětem. V relativním vyjádření zaznamenaly největší propad rodiny se 3 závislými dětmi (za 10 let snížení o téměř 40 %). Snížení počtů úplných rodin se závislými dětmi se týkalo výlučně rodin manželských párů. Tzv. faktická manželství, tedy soužití nesezdaných partnerů se zvýšila téměř o třetinu, přitom faktická manželství s 1 závislým dítětem dokonce o 47 %. Váha faktických manželství na celkovém počtu úplných rodin se závislými dětmi není však velká; v roce 2001 tvořily tyto svazky necelých 5 % z počtu úplných rodin s dětmi (v roce 1991 to bylo necelá 3 %). Nejvyšší zastoupení mají faktická manželství mezi rodinami se 4 a více závislými dětmi.

Tab. 4 Struktura úplných rodin podle počtu závislých dětí v letech 1991 a 2001

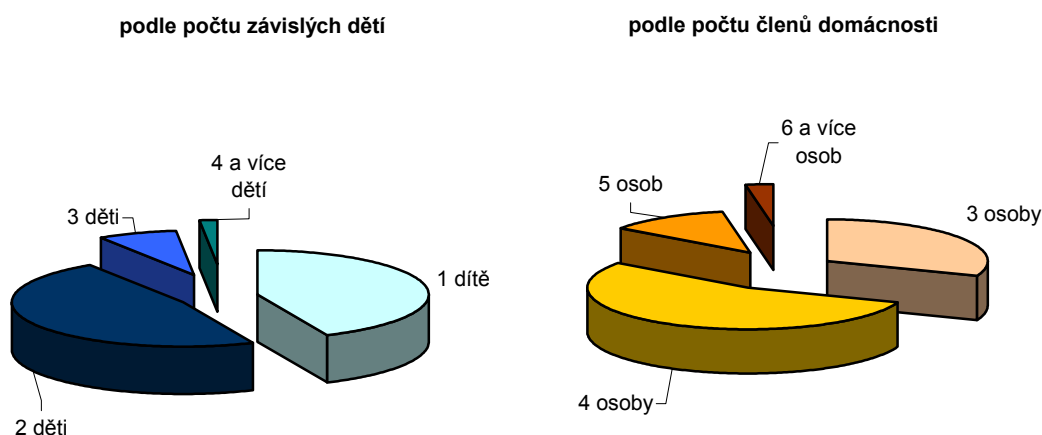
		Úplné rodiny s dětmi	v tom s počtem závislých dětí (v %)			
			1	2	3	4+
Manželský pár	1991	1 356 383	40,3	48,5	9,7	1,5
	2001	1 039 351	42,9	48,1	7,6	1,4
Faktické manželství	1991	39 485	48,6	35,1	12,0	4,4
	2001	51 419	54,8	32,0	9,4	3,8
Úplné rodiny s dětmi celkem	1991	1 395 868	40,5	48,1	9,8	1,6
	2001	1 090 770	43,4	47,4	7,7	1,5

Změny struktury v období 1991 - 2001 podle počtu závislých dětí měly u obou typů úplných rodin shodné tendence. Snížilo se zastoupení vícedětných rodin a vzrostl podíl rodin s jediným závislým dítětem. U faktických manželství je takovýchto jednodětných rodin dokonce více než polovina jejich počtu.

V úplných rodinách se závislými dětmi žilo v roce 2001 celkem 1 831,4 tisíc závislých dětí. Z tohoto počtu byla téměř polovina ve věku 0 - 10 let a více než čtvrtina ve věku 11 - 15 let.

Ve struktuře úplných rodin se závislými dětmi podle počtu členů rodiny připadají nejvyšší podíly na čtyřčlennou rodinu se dvěma závislými dětmi a dále na tříčlennou rodinu s jedním závislým dítětem. Dohromady představují tyto dva typy rodin tři čtvrtiny všech úplných rodin se závislými dětmi.

Úplné rodiny se závislými dětmi k 1. 3. 2001

Trend uzavírání sňatku ve vyšším věku i vyšší věk prvorodiček se promítl do změn struktury rodin se závislými dětmi z hlediska věku rodičů. Zastoupení nejmladších rodin (do 24 let věku rodičů) bylo v roce 2001 zhruba poloviční ve srovnání s rokem 1991 a dosahovalo pouhých 2 % ve struktuře podle věku osoby v čele a 5 % ve struktuře podle věku manželky resp. družky.

Úplné rodiny se závislými dětmi mají v převážné míře (97 %) ekonomicky aktivní osobu v čele. Současně je vysoký i podíl rodin, ve kterých jsou ekonomicky aktivní oba rodiče.

Tab. 5 Úplné rodiny se závislými dětmi podle ekonomické aktivity rodičů v letech 1991 a 2001

	2001 ¹⁾			1991		
	Ekonomická aktivita manžela/druha					
	ekon. aktiv.	ekon. neaktiv.	celkem	ekon. aktiv.	ekon. neaktiv.	celkem
Ek. aktivita manželky/družky:						
ekonomicky aktivní	863 656	22 384	887 746	1 293 682	24 720	1 318 402
ekonomicky neaktivní	189 567	8 626	198 742	68 149	9 317	77 466
Celkem	1 054 767	31 078	1 090 770	1 361 831	34 037	1 395 868
Podíly v %						
Ek. aktivita manželky/družky:						
ekonomicky aktivní	79,2	2,1	81,4	92,7	1,8	94,5
ekonomicky neaktivní	17,4	0,8	18,2	4,9	0,7	5,5
Celkem	96,7	2,8	100,0	97,6	2,4	100,0

¹⁾ „celkem“ vč. nezjištěné ekonomické aktivity

Změny v období 1991 - 2001 z pohledu ekonomické aktivity rodičů jsou jednoznačné. Jedinou skupinou úplných rodin se závislými dětmi, která zaznamenala v uvedeném období růst, byly rodiny s ekonomicky neaktivní ženou. Stále více žen tedy zůstávalo doma a věnovalo se péči o dítě. Do určité míry to souvisí s všeobecným poklesem zaměstnanosti žen, část je ale jistě i vynucená neaktivita - tzn. případy, kdy žena s malými dětmi obtížně hledá uplatnění na trhu práce. Z celkového počtu téměř 200 tisíc rodin se závislými dětmi, ve kterých byla matka ekonomicky neaktivní, převažovaly rodiny s jedním a se dvěma dětmi; jejich zastoupení v počtu rodin bylo shodné (43 %). Podíl rodin s ekonomicky neaktivní ženou se měnil v závislosti na počtu dětí. Minimální hodnota byla v úplných rodinách se dvěma závislými dětmi a maximální v rodinách se šesti a více dětmi, ve kterých byly matky ekonomicky neaktivní ve více než polovině rodin. V absolutním vyjádření bylo ovšem těchto početných rodin minimum a jejich zastoupení v celkovém počtu úplných rodin se závislými dětmi bylo zanedbatelných 0,1 % (resp. necelé půl procento v počtu úplných rodin s dětmi s ekonomicky neaktivní ženou).

Tab. 6 Úplné rodiny se závislými dětmi podle počtu dětí a ekonomické aktivity ženy k 1. 3. 2001

	Počet závislých dětí						celkem
	1	2	3	4	5	6+	
Úplné rodiny se záv. dětmi	473 680	516 536	83 726	12 698	2 863	1 267	1 090 770
z toho žena ek. neaktivní	abs. 85 598	85 324	20 746	4 934	1 423	717	198 742
	% 18,1	16,5	24,8	38,9	49,7	56,6	18,2
Rodiny s ekonomicky neaktivní ženou (%)	43,1	42,9	10,4	2,5	0,7	0,4	100,0

Míra ekonomické aktivity manželek resp. družek v úplných rodinách se závislými dětmi je ve srovnání s celorepublikovým průměrem nižší do 34. roku věku ženy, tedy ve věkových skupinách, ve kterých se koncentrují nejvyšší podíly žen s malými dětmi. Ženy opouštějí svá zaměstnání a věnují se

péči o děti a rodině. Po 35. roce věku je naopak míra ekonomické aktivity mírně vyšší než je průměr všech žen v daném věku.

V rámci skupiny ekonomicky aktivních rodičů (tj. zaměstnaných a nezaměstnaných ve všech kombinacích) je výrazná převaha rodin, kde jsou oba rodiče zaměstnaní (téměř 89 %). Zhruba 10 % je rodin, kdy je jeden z rodičů zaměstnaný a jeden nezaměstnaný. Pouhé 1,5 % je případů, kdy jsou nezaměstnaní oba rodiče.

Typickou rodinou se závislými dětmi je rodina ekonomicky aktivních rodičů - zaměstnanců. Druhou nejčetnější rodinou s dětmi je rodina v čele s ekonomicky aktivním zaměstnancem, kde manželka (družka) je ekonomicky neaktivní a třetí v pořadí jsou případy ekonomicky aktivních rodičů - samostatně činné osoby v čele domácnosti a manželky/družky v pozici zaměstnance.

Zajímavé je srovnání struktury podle postavení v zaměstnání s celorepublikovými údaji. Např. v postavení zaměstnavatele bylo v celé České republice 4,3 % ekonomicky aktivních mužů a 2,1 % ekonomicky aktivních žen. V úplných rodinách se závislými dětmi činil podíl zaměstnavatelů 6 % z ekonomicky aktivních mužů v čele úplné rodiny a 2,4 % z počtu ekonomicky aktivních manželek či družek. Nadprůměrné hodnoty byly i u samostatně činných rodičů. Příčin může být několik; např. věková struktura rodičů v úplných rodinách se závislými dětmi, ale mohou souviset také se skutečností, že zodpovědnost rodičů za děti je významným stimulem aktivního přístupu k zaměstnání. Vazba je samozřejmě i opačná; tj. že příznivé životní podmínky rodiny, jejichž součástí je i vyšší míra ekonomické aktivity manželů, dávají lepší předpoklady pro založení příp. rozšíření rodiny.

Úplné rodiny se závislými dětmi jsou ve velké míře národnostně homogenní - konkrétně např. 91 % všech úplných rodin se závislými dětmi připadlo na rodiny české (vč. moravské a slezské národnosti). Další zhruba jedno procento připadlo na úplné rodiny se závislými dětmi, kde oba rodiče byli jiné (než české, moravské a slezské) národnosti, přitom ale shodné. Při zhruba jednoprocenním podílu nezjištěných případů pak necelých 7 % (v absolutním vyjádření 74,5 tis. rodin) připadlo na národnostně smíšené rodiny. Z nich nejvíce bylo rodin česko-slovenských. V porovnání s rokem 1991 se počet národnostně smíšených rodin snížil, zvláště pokud jde o kombinace národnosti české a slovenské, případně kombinace s některou tradiční národností menšinou. Naopak se projevil vliv zvýšeného počtu cizinců (zejména s dlouhodobým pobytem), kteří si zvolili Českou republiku jako místo a vzrostly např. počty rodin česko-ukrajinských nebo česko-ruských. I zde však neexistují trendy shodné pro všechny národnostní menšiny. Některé komunity - např. vietnamská - které také zaznamenaly absolutně významný nárůst z důvodu pracovní migrace - zachovávají vnitřní integritu a významně v nich převažují národnostně shodná manželství a svazky.

Tab. 7 Úplné rodiny se závislými dětmi podle národnosti manželů resp. partnerů ve faktickém manželství k 1. 3. 2001

Národnost manželky, družky	Národnost osoby v čele cenové domácnosti						
	česká, moravská a slezská	slovenská	polská	německá	vietnamská	jiné vč. nezj.	celkem
česká, morav. a slezská	993 170	18 679	3 056	3 070	479	13 798	1 032 252
slovenská	16 365	4 655	149	130	17	616	21 932
polská	4 352	253	2 081	25	5	112	6 828
německá	1 718	82	5	299	2	78	2 184
vietnamská	49	2	-	-	1 928	15	1 994
jiné vč. nezj.	10 385	506	64	98	30	14 497	25 580
Celkem	1 026 039	24 177	5 355	3 622	2 461	29 116	1 090 770

Z údajů o národnosti dětí v národnostně smíšených oboustranně prvních manželstvích vyplývá, že národnost dětí se přizpůsobuje prostředí, ve kterém děti vyrůstají, tj. většina z nich má národnost českou (resp. moravskou, slezskou). Současně je patrná užší vazba mezi národností matky a národností dítěte; národnost matky je častěji shodná s národností dítěte než v případě otce. Podíl české národnosti dětí v případě úplné rodiny česko-slovenské byl velmi vysoký - 97 % v případě rodin, kde matka měla národnost českou, moravskou či slezskou a otec slovenskou nebo 94 % při opačných národnostech. Větší snaha o udržení národnostní kontinuity u dětí byla u rodin česko-německých (82 resp. 87 % rodin s dětmi české národnosti) a u rodin česko-polských (89 % v obou případech).

Náboženské vyznání osoby v čele rodiny a manželky resp. družky reflektuje do značné míry celorepublikové údaje o náboženském vyznání obyvatelstva. Počet věřících žen převyšuje počet věřících mužů. Nejvyšší podíl z celkového počtu úplných rodin se závislymi dětmi připadl v roce 2001 na rodiny, kde jsou oba manželé (partneři) bez vyznání - konkrétně 60 %. Podíl rodin s oběma rodiči věřícími činil necelou pětinu (19 %) z celkového počtu úplných rodin se závislymi dětmi, kombinace jednoho rodiče věřícího a jednoho bez vyznání téměř 11 %.

Struktura úplných rodin podle náboženského vyznání osoby v čele rodiny a počtu závislých dětí dokumentuje, že osoby, které se při sčítání přihlásily k víře, mají častěji větší počet dětí - 14 % rodin s věřící osobou v čele mělo 3 a více dětí, zatímco z počtu rodin, v jejichž čele byla osoba bez vyznání mělo 3 a více dětí jen necelých 8 %.

Tab. 8 Úplné rodiny se závislymi dětmi podle náboženského vyznání manželů/partnerů k 1. 3. 2001

Manžel/druh	Manželka/družka				celkem
	bez vyznání	věřící	z toho Církev římskokatolická	nezjištěno	
bez vyznání	659 616	69 193	54 345	13 952	742 761
věřící	47 609	204 632	172 057	5 704	257 945
z toho Církev římskokatolická	35 245	171 047	163 237	4 138	210 430
nezjištěno	13 962	9 029	7 031	67 073	90 064
Celkem	721 187	282 854	233 433	86 729	1 090 770

I když absolutní počty většiny náboženských vyznání byly (s výjimkou Církve římskokatolické) velmi nízké, jejich dílčí struktury podle počtu závislých dětí ukazují, že vyšší počty dětí jsou zejména u Církve bratrské a Křesťanských společenství (čtvrtina rodin, v nichž osoba v čele uvedla uvedenou církev či náboženskou společnost měla 3 a více dětí) a dále u Apoštolské církve, Bratrské jednoty baptistů, Jednoty bratrské a Církve adventistů sedmého dne, kde podíl rodin se 3 a více dětmi přesáhly 20 %. Pro srovnání: z počtu rodin, v nichž se osoba v jejich čele přihlásila k Církvi římskokatolické, která zahrnuje většinu z počtu věřících, činil podíl rodin se 3 a více dětmi 14 %. Naopak nejméně početné z pohledu závislých dětí a víry osoby v čele rodiny byly rodiny zástupců Církve československé husitské, Církve řeckokatolické, Federace židovských obcí a Pravoslavné církve v českých zemích, kde byl nadpoloviční podíl rodin s jediným závislým dítětem. Nutno dodat, že toto srovnání je do značné míry zjednodušující, protože nebere v úvahu další charakteristiky uvedených rodin.

2.2 Neúplné rodiny a jejich základní charakteristiky

Pro vývoj počtu neúplných rodin se závislími dětmi je charakteristický dlouhodobý dynamický růst. V období mezi sčítáními 1991 a 2001 se zvýšil jejich počet o více než třetinu. Tento vývoj souvisí především s vysokým počtem rozvodů v uvedeném období. Přes výkyv (pokles) v roce 1999 se počet rozvodů pohyboval kolem 30 tisíc ročně. Přestože část rozvedených vstupuje znovu do manželství (např. v roce 2001 bylo rozvedených snoubenců 12,9 tisíc žen a 13,4 tisíc mužů) a část žije v neformálním svazku ve faktickém manželství, přesto počty neúplných rodin rostou.

Tab. 9 Neúplné rodiny podle počtu závislých dětí v letech 1991 a 2001

		Neúplné rodiny s dětmi celkem	v tom s počtem závislých dětí (v %)			
			1	2	3	4+
V čele muž	1991	30 228	69,5	25,6	4,1	0,7
	2001	42 920	67,1	28,0	4,0	0,9
V čele žena	1991	223 855	64,8	29,3	5,0	0,9
	2001	300 485	64,3	30,1	4,7	1,0
Neúplné rodiny celkem	1991	254 083	65,3	28,9	4,9	0,9
	2001	343 405	64,6	29,8	4,6	1,0

Na celkovém počtu rodin se závislími dětmi se podílejí neúplné rodiny jednou čtvrtinou. Zastoupení mužů a žen v čele neúplné rodiny se závislími dětmi se v relativním vyjádření mezi sčítáními 1991 a 2001 nezměnilo; žena je v čele neúplné rodiny se závislími dětmi v 88 případech ze 100. V roce 2001 žilo v neúplných rodinách téměř půl milionu závislých dětí, většinou v jedno nebo v dvoudětných rodinách. Polovina z nich byly děti do 10 let včetně.

Průměrná velikost neúplné rodiny se závislími dětmi byla v roce 2001 celkem 2,6 osoby na rodinu (při průměrném počtu dětí 1,4). Ve srovnání se sčítáním 1991 se tyto poměrné hodnoty nezměnily; shodná je průměrná velikost rodiny i při srovnání neúplných rodin s dětmi v čele s mužem a rodin v čele se ženou.

V relaci žen a mužů v čele neúplné rodiny s dětmi jsou ženy v čele sedmkrát častěji než muži a to v celé struktuře neúplných rodin s dětmi. Se stoupajícím počtem závislých dětí se mírně zvyšuje i zastoupení žen v čele rodiny.

Věková struktura osob v čele neúplné rodiny se závislími dětmi se liší u rodin v čele se ženou a u rodin v čele s mužem, ale odlišnosti jsou i ve srovnání s úplnými rodinami se závislími dětmi. U žen se koncentruje nejvyšší podíl do věkových skupin 25 - 39 let, u mužů jsou nejčetnější vyšší věkové skupiny, konkrétně 35 - 49 let. Průměrný věk muže v čele neúplné rodiny se závislími dětmi v roce 2001 činil 41,7 roku, průměrný věk ženy v čele neúplné rodiny byl 35,4 roku. Pro srovnání: v úplných rodinách se závislími dětmi byl průměrný věk muže 39,2 roku a průměrný věk manželky resp. družky 36,3 roku.

Těsnou vazbu na věkovou strukturu mužů a žen v čele neúplné rodiny se závislími dětmi má i jejich rodinný stav. V úhrnu zhruba polovinu neúplných rodin se závislími dětmi tvoří v případě mužů i v případě žen v čele rodiny osoby s rodinným stavem „rozvedené“. Většina neúplných rodin tedy vzniká rozpadem manželství. Zhruba čtvrtina neúplných rodin je s osobou v čele vdanou nebo ženatou. Manželství de iure trvá, přitom při sčítání žily tyto osoby se svými dětmi (dítětem) odloučeně od partnera či partnerky. Muži - vdovci mají ve struktuře neúplných rodin se závislími dětmi významnější podíl než ženy - vdovy. Svobodné ženy, které vychovávají samy dítě či děti, jsou třetí nejpočetnější skupinou neúplných rodin v čele se ženou.

Tab. 10 Neúplné rodiny se závislými dětmi podle pohlaví, rodinného stavu a věku osoby v čele rodiny k 1. 3. 2001

Věk osoby v čele rodiny	Muži celkem	z toho s rodinným stavem				Ženy celkem	z toho s rodinným stavem			
		svobod.	ženatí	rozved.	ovdov.		svobod.	vdané	rozved.	ovdov.
- 24	988	596	285	72	12	29 345	15 427	10 224	3 239	140
25 - 29	2 890	669	1 222	904	52	59 615	14 593	22 921	20 628	832
30 - 34	5 182	504	1 782	2 600	200	58 193	7 455	16 780	31 553	1 843
35 - 39	7 923	356	2 216	4 747	489	58 239	4 851	12 443	36 971	3 485
40 - 44	9 467	251	2 364	5 800	965	44 097	2 976	8 077	27 844	4 937
45 - 49	8 703	187	2 231	4 812	1 401	31 368	1 893	5 363	18 547	5 421
50+ a nezj.	7 767	139	2 125	3 292	2 144	19 628	1 329	2 760	9 521	5 934
Celkem	42 920	2 702	12 225	22 227	5 263	300 485	48 524	78 568	148 303	22 592
Podíly v %	100,0	6,3	28,5	51,8	12,3	100,0	16,2	26,2	49,4	7,5

Rozvedené osoby v čele neúplné rodiny se závislými dětmi tvoří více než polovinu rodin ve věkových kategoriích mezi 30. a 49. rokem věku osoby v čele rodiny.

Ekonomická aktivita osoby v čele neúplné rodiny je jednou z nejdůležitějších charakteristik tohoto typu domácnosti. Ekonomicky aktivní osoba v čele je ve většině těchto rodin jedinou osobou s pracovním příjmem, tedy zajišťovatelem zdroje obživy. V porovnání s úplnými rodinami je postavení neúplných rodin se závislými dětmi velmi nepříznivé. Zatímco v úplných rodinách se závislými dětmi jsou v 79 % rodin ekonomicky aktivní oba rodiče, v 19,5 % je ekonomicky aktivní jeden z rodičů a pouze minimální podíl (0,8 %) rodin má oba rodiče ekonomicky neaktivní, v neúplných rodinách je situace podstatně odlišná. Celých 17,5 % neúplných rodin se závislými dětmi má osobu v čele ekonomicky neaktivní. V absolutním vyjádření je to téměř 60 tisíc neúplných rodin, ve kterých žije více než 88 tisíc závislých dětí. Pro srovnání: úplných rodin s oběma ekonomicky neaktivními rodiči bylo v roce 2001 v absolutním vyjádření jen 8 694.

Tab. 11 Neúplné rodiny se závislými dětmi podle ekonomické aktivity osoby v čele rodiny k 1. 3. 2001

Ekonomická aktivita a postavení v zaměstnání osoby v čele	Neúplné rodiny celkem	v tom s počtem závislých dětí				Počet závislých dětí celkem
		1	2	3	4 +	
Ekonomicky aktivní celkem	278 750	180 250	85 030	11 571	1 899	393 139
v tom						
zaměstnavatelé	7 998	5 166	2 484	314	34	11 216
zaměstnanci	218 933	142 119	67 166	8 478	1 170	306 849
samostatně činní	25 017	16 385	7 594	932	106	34 815
ostatní vč. nezj. post. v zam.	26 802	16 580	7 786	1 847	589	40 259
Ekonomicky neaktivní celkem	59 988	38 627	16 126	3 958	1 277	88 337
Nezjištěná ekonomická aktivita	4 667	3 097	1 213	252	105	6 743
Úhrnem	343 405	221 974	102 369	15 781	3 281	488 219
Podíly v %						
ekonomicky aktivní	81,2	81,2	83,1	73,3	57,9	x
ekonomicky neaktivní	17,5	17,4	15,8	25,1	38,9	x

Nepříznivou situaci neúplných rodin se závislými dětmi s ekonomicky neaktivní osobou v čele potvrzuje i skutečnost, že ve více než 90 % těchto domácností není ani žádná další (spolubydlící) ekonomicky aktivní osoba. Většinou se jedná o dvoučlenné rodiny (rodič a jedno dítě), ve kterých má

osoba v čele základní nebo střední vzdělání. Absolutně nejvíce je těchto rodin ve velkých městech - v Praze, Brně a Ostravě a dále v okrese Karviná.

Vzdělanostní struktura osob v čele neúplných rodin se závislými dětmi vykazuje rozdíly mezi rodinami v jejichž čele je muž a rodinami, v jejichž čele je žena. U mužů je významný podíl středního vzdělání; druhé nejčetnější - úplné střední - je ve velkém odstupu (zhruba dvakrát nižší). U žen je vzdělanostní struktura rovnoměrnější. Téměř shodně jsou zastoupeny vzdělání střední a úplné střední.

Tab. 12 Neúplné rodiny se závislými dětmi podle rodinného stavu a vzdělání osoby v čele k 1. 3. 2001

Vzdělání osoby v čele rodiny	V čele muž	z toho s rodinným stavem			V čele žena	z toho s rodinným stavem		
		svobod.	ženatí	rozved.		svobod.	vdané	rozved.
Neúplné rodiny s dětmi celkem	42 920	2 702	12 225	22 227	300 485	48 524	78 568	148 303
z toho vzdělání osoby v čele (v %):								
základní ¹⁾	9,7	32,9	5,9	9,3	14,5	25,7	8,8	13,0
střední	46,4	45,2	34,9	53,0	36,4	39,4	32,2	38,4
úplné střední vč. vyššího	25,3	14,4	28,8	25,2	37,1	26,8	42,2	38,7
vysokoškolské	16,4	4,5	29,0	11,2	10,5	6,5	15,5	9,3

¹⁾ včetně neukončeného vzdělání a bez vzdělání

Ze struktury osob v čele neúplných rodin s dětmi s konkrétním rodinným stavem podle nejvyššího ukončeného vzdělání vyplývá zejména, že

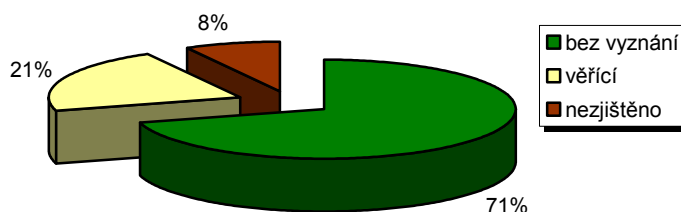
- ❖ u mužů převažuje střední vzdělání a to bez ohledu na rodinný stav
- ❖ u žen převažuje vzdělání úplné střední, s výjimkou svobodných žen, kde je převaha středního vzdělání bez maturity

Z absolutních údajů vyplývá zejména, že

- ❖ nejčetněji zastoupenou neúplnou rodinou se závislými dětmi v čele s mužem je neúplná rodina rozvedeného muže se středním vzděláním
- ❖ typickou neúplnou rodinou se závislými dětmi v čele se ženou je neúplná rodina rozvedené středoškolačky (s maturitou)

Výše uvedeným závěrům se vymyká pouze jeden údaj při pohledu na strukturu osob v čele s konkrétním ukončeným vzděláním podle jejich rodinného stavu. Z počtu vysokoškoláků, kteří byli k datu sčítání 2001 v čele neúplné rodiny se závislými dětmi bylo 50 % ženatých. U žen činil podíl vdaných z počtu vysokoškolaček v čele neúplné rodiny s dětmi 39 %. U ženatých a vdaných v tomto případě platí jednoznačná závislost: se zvyšujícím se stupněm vzdělání se zvyšuje i jejich podíl na počtu osob s

Neúplné rodiny se závislými dětmi podle náboženského vyznání osoby v čele rodiny k 1. 3. 2001

daným vzdělanostním stupněm v čele neúplné rodiny. Podobná závislost, ale v obráceném gardu existuje u svobodných osob; čím vyšší stupeň vzdělání, tím nižší je zastoupení svobodných v čele neúplné rodiny se závislymi dětmi.

Struktura neúplných rodin se závislymi dětmi podle náboženského vyznání osoby v čele rodiny je v případě rodin v čele s mužem a rodin v čele se ženou v základních proporcích téměř shodná. Podíl věřících osob se liší zhruba o půl procento a pohybuje se kolem 21 %, podíl osob bez vyznání je shodný - téměř 71 %. Nejvyšší zastoupení má Církev římskokatolická.

V porovnání s úplnými rodinami mají neúplné rodiny s dětmi mírně vyšší zastoupení osob bez vyznání a naopak nižší podíl věřících osob v čele rodiny.

Vazba víry a vyššího počtu dětí je i v neúplných rodinách zřejmá. Přesto jsou podíly rodin s počtem dětí 3 a více významně nižší než u rodin úplných. Zatímco u úplných rodin dosahoval podíl rodin se 3 a více dětmi maxima 25 % v případě rodin s příslušností k Církvi bratrské a ke Křesťanským společenstvím, u neúplných rodin byla nejvyšší hodnota podílu rodin se 3 a více dětmi 15 % (Křesťanská společenství).

Tab. 13 Neúplné rodiny se závislymi dětmi podle počtu dětí a náboženského vyznání osoby v čele k 1. 3. 2001

Náboženské vyznání osoby v čele	Neúplné rodiny celkem	v tom počet závislých dětí				v čele muž	v čele žena
		1	2	3	4+		
Neúplné rodiny celkem	343 405	269 492	123 215	19 815	4 338	42 920	300 485
v tom							
bez vyznání	242 415	156 327	73 665	10 505	1 918	30 320	212 095
věřící	73 455	47 518	20 846	4 034	1 057	8 919	64 536
z toho Církev českosl. husitská	1 324	941	327	48	8	194	1 130
Církev římskokatolická	58 235	37 761	16 472	3 172	830	6 907	51 328
Českobratrská církev evang.	2 366	1 577	629	131	29	318	2 048
nezjištěno	27 535	18 129	7 858	1 242	306	3 681	23 854

„Statisticky průměrnou“ neúplnou rodinou se závislymi dětmi byla z pohledu náboženského vyznání a počtu dětí neúplná rodina v čele se ženou bez vyznání s jedním závislým dítětem (40 % z celkového počtu neúplných rodin s dětmi).

Národnostní struktura osob v čele neúplné rodiny se závislymi dětmi proporcčně koresponduje s národnostní strukturou obyvatel celé republiky. Při vyloučení nezjištěné národnosti byl v roce 2001 podíl neúplných rodin se závislymi dětmi v čele s mužem jiné než české (moravské, slezské) národnosti 5,3 %, v čele se ženou 3,5 % uvedených domácností.

V porovnání s celkovými údaji o počtu dětí se nejvýrazněji lišila struktura rodin, v jejichž čele stála osoba romské národnosti - téměř pětina těchto rodin měla 3 a více závislých dětí. Výrazně nadprůměrné hodnoty měly také rodiny, v jejichž čele byla osoba národnosti maďarské a slovenské; v nich činilo zastoupení rodin se 3 a více dětmi 12 resp. 10 %. (V souhrnu neúplných rodin se závislymi dětmi připadlo pouze necelých 6 % na neúplné rodiny se 3 a více dětmi).

3. Další osoby v rodinných domácnostech

Kromě vlastní rodiny sestávající z rodičů (nebo jednoho rodiče) a dětí (nebo dítěte) žily ještě v některých rodinách další osoby. Takovou „další osobou“ mohly být např. prarodiče, další příbuzní nebo cizí osoby.

Při celkovém poklesu počtu rodin se závislými dětmi se snížily absolutně i počty rodin, ve kterých žily spolu s rodinou i další osoby. Zejména poklesly počty rodin se dvěma a více dalšími osobami v rodině.

Tab. 14 Rodiny se závislými dětmi podle počtu dalších osob v domácnosti v letech 1991 a 2001

Další osoby v rodině	1991			2001			Index 2001/1991		
	rodiny celkem	v tom		rodiny celkem	v tom		rodiny celkem	v tom	
		úplné	neúplné		úplné	neúplné		úplné	neúplné
Žádná další osoba	1 586 650	1 347 051	239 599	1 372 572	1 049 925	322 647	86,5	77,9	134,7
Jedna další osoba	60 681	47 404	13 277	59 758	39 846	19 912	98,5	84,1	150,0
z toho v %									
matka - tchyně	73,9	76,1	65,9	63,7	63,3	64,7	85,0	69,9	147,3
Dvě další osoby	2 200	1 295	905	1 654	911	743	75,2	70,3	82,1
Tři a více dal. osob	420	118	302	191	88	103	45,5	74,6	34,1
Rodiny úhrnem	1 649 951	1 395 868	254 083	1 434 175	1 090 770	343 405	86,9	78,1	135,2

Z hlediska struktury rodin se závislými dětmi podle počtu dalších osob v rodině se podíl rodin s další osobou mezi lety 1991 a 2001 zvýšil. Byl to důsledek výrazného nárůstu počtu neúplných rodin, kdy nově vzniklá neúplná rodina řešila otázku bydlení v mnoha případech přistěhováním do bytu prarodiče. Tuto hypotézu podporují i údaje o vztahu osoby v čele neúplné rodiny k uživateli bytu. V úplných rodinách se závislými dětmi a s další osobou byla osoba v čele rodiny (nebo manželka či družka) ve třech čtvrtinách případů současně uživatelem bytu. V neúplných rodinách činil tento podíl pouhých 40 %. Ostatní neúplné rodiny se závislými dětmi a s další osobou v rodině žily v bytech, jejichž uživatelem byl někdo jiný - většinou to byl jeden z prarodičů (tj. matka nebo otec osoby v čele neúplné rodiny).

Většina případů rodin s další osobou (konkrétně 97 % z nich) připadla na rodiny s jedinou další osobou. Z tohoto počtu tři případy ze čtyř tvořily rodiny, kde součástí rodiny je prarodič (tzn. jeden z rodičů osoby v čele rodiny či jeden z rodičů manželky nebo družky). Tomu odpovídá i věková struktura dalších osob v rodinách se závislými dětmi - tři čtvrtiny z jejich počtu jsou v případě úplných rodin soustředěny do intervalu 55 - 84 let, v případě neúplných rodin do intervalu 45 - 79 let.

Ve vztahu k celkovému počtu rodin se závislými dětmi nebyly podíly rodin s další osobou významné. V roce 2001 ve 4,2 % rodin se závislými dětmi žila ještě jedna další osoba, přitom v neúplných rodinách činil tento podíl 5,8 %, v úplných rodinách 3,6 %.

Kromě výše definovaných dalších osob v rodinách byly součástí rodin ještě děti, které nesplňovaly kritéria pro zařazení do kategorie „závislých dětí“. Takovýchto dětí žilo v úplných rodinách 178,2 tisíc a v neúplných rodinách 45,5 tisíc. Zhruba pětina z nich překročila věkovou hranici 25 let, většinou se ale jednalo o děti do 24 let věku, které byly ekonomicky aktivní, ale nezaložily dosud vlastní rodinu .

4. Regionální rozdíly ve struktuře rodin se závislými dětmi

Specifika jednotlivých regionů pokud jde o strukturu obyvatelstva se zprostředkovaně projevila i ve struktuře domácností resp. rodin.

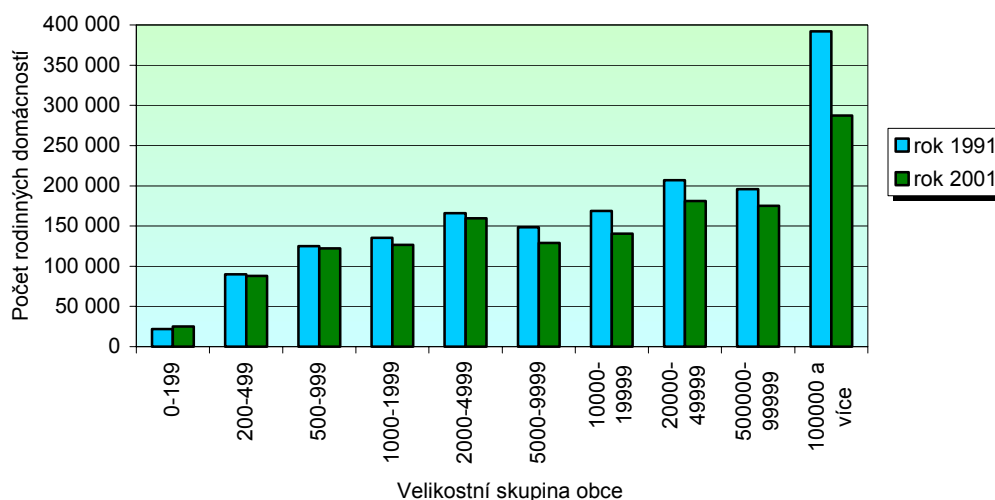
Z hlediska velikostních skupin obcí je zřejmá závislost velikosti sídla a struktury domácností. Celorepublikový pokles počtu rodin se závislými dětmi mezi lety 1991 a 2001 se projevila ve všech velikostních skupinách obcí s výjimkou nejmenších obcí, kde zůstal celkový počet zhruba stejný, ale pouze díky velmi výraznému nárůstu počtu neúplných rodin se závislými dětmi.

Tab. 15 Rodiny se závislými dětmi podle velikostních skupin obcí v letech 1991 a 2001

Velikostní skupina obce	Index 2001/1991		Podíl v % na celkovém počtu cen. domácn.			
			1991		2001	
	rodiny s dětmi celkem	neúplné rodiny s dětmi	rodiny s dětmi celkem	neúplné rodiny s dětmi	rodiny s dětmi celkem	neúplné rodiny s dětmi
do 499	101,1	178,1	36,1	3,5	32,8	5,6
500 - 1999	95,5	166,8	39,9	4,0	35,7	6,2
2000 - 9999	91,8	158,2	42,8	5,1	35,9	7,4
10000 - 49999	85,6	146,1	44,8	6,5	35,4	8,8
50000-99999	89,4	149,3	41,7	7,0	32,3	9,1
100000 a více	73,3	100,1	37,5	8,8	29,4	9,4
Celkem	86,9	135,2	40,7	6,3	33,6	8,0

Rovněž ve struktuře rodinných domácností je jednoznačná závislost poměru úplných a neúplných rodin a velikosti obce. V početně malých obcích s pevnějšími společenskými vazbami jsou ve větší míře respektovány tradiční rodinné hodnoty. Se zvyšujícím se počtem obyvatel obce se zvyšuje i podíl neúplných rodin. Ve struktuře rodinných domácností se závislými dětmi bylo v roce 2001 v nejmenších obcích neúplných rodin 17 %, v největších městech 32 %. Při sčítání v roce 1991 činily tyto podíly 10 resp. 23 %.

Rodinné domácnosti se závislými dětmi podle velikostních skupin obcí v letech 1991 a 2001

Velikost sídla má vliv i na velikost rodiny z pohledu počtu závislých dětí. Platí závislost: čím menší obec, tím větší podíl rodin s více dětmi. Současně lze konstatovat, že pomyslnou hranici tvoří velikost obce (města) 50 000 obyvatel. Právě v těchto a větších městech převažují ve struktuře úplných rodin se závislými dětmi rodiny s jediným závislým dítětem. Ve všech menších sídlech jsou nejčetnější rodiny dvoudětné. Tři a více dětí má v nejmenších obcích do 199 obyvatel téměř 14 % úplných rodin se závislými dětmi, v největších městech - nad 100 000 obyvatel je takových úplných rodin jen 6,5 %.

Rozložení rodin se závislými dětmi do velikostních skupin sídel kopíruje v podstatě rozložení obyvatelstva. Tři čtvrtiny všech rodin se závislými dětmi bylo v roce 2001 v obcích s 2000 a více obyvateli, přičemž téměř třetina rodin s dětmi je v padesátitisícových a větších městech.

Z pohledu jednotlivých krajů má výlučné postavení hl.m. Praha, kde jsou podíly rodin s dětmi z celkového počtu cenзовých domácností nejnižší. Rozdíl mezi nejnižší hodnotou (Praha) a nejvyšší (Zlínský kraj) činí 8,6 procentního bodu. Ještě markantnější rozdíl je mezi minimálním a maximálním podílem úplných rodin s dětmi na celkovém počtu cenзовých domácností; mezi Prahou (nejnižší podíl) a Vysočinou (nejvyšší podíl) činí 12,4 procentního bodu.

Tab. 16 Vybrané relativní ukazatele rodin se závislými dětmi v jednotlivých krajích k 1. 3. 2001

Kraj	Podíly v %			Průměrný počet závislých dětí v rodinách s dětmi		Průměrná velikost	
	rodin se záv. dětmi na celk. počtu cenз. dom.	v počtu rodin se závislými dětmi		úplné rodiny	neúplné rodiny	úplné rodiny	neúplné rodiny
		úplné rodiny	neúplné rodiny				
Praha	27,9	65,8	34,2	1,57	1,36	3,73	2,54
Středočeský	33,1	76,2	23,8	1,66	1,44	3,87	2,65
Jihočeský	34,9	78,4	21,6	1,69	1,45	3,89	2,64
Plzeňský	32,4	76,8	23,2	1,65	1,41	3,84	2,59
Karlovarský	32,8	69,4	30,6	1,64	1,41	3,84	2,60
Ústecký	33,0	72,5	27,5	1,64	1,43	3,83	2,62
Liberecký	33,8	73,8	26,2	1,68	1,44	3,87	2,62
Královéhradecký	34,0	77,7	22,3	1,68	1,42	3,88	2,61
Pardubický	35,1	79,8	20,2	1,73	1,45	3,94	2,65
Vysočina	36,8	83,4	16,6	1,79	1,48	4,01	2,70
Jihomoravský	34,7	77,6	22,4	1,69	1,41	3,92	2,62
Olomoucký	35,4	79,0	21,0	1,70	1,44	3,91	2,65
Zlínský	36,5	81,6	18,4	1,73	1,43	3,96	2,65
Moravskoslezský	35,4	77,2	22,8	1,69	1,44	3,88	2,63
ČR celkem	33,6	76,1	23,9	1,68	1,42	3,88	2,62

Zastoupení rodin se závislými dětmi (úplných i neúplných) v úhrnném počtu domácností jednotlivých krajů se většinou pohybuje mezi 32 - 35 %, tedy činí zhruba třetinu všech domácností kraje. Významnější rozdíly jsou ale v členění rodinných domácností s dětmi na úplné a neúplné rodiny. V Praze je poměr úplných a neúplných rodin se závislými dětmi zhruba 2:1; jako protipól je kraj Vysočina, kde na 1 neúplnou rodinu se závislými dětmi připadalo v roce 2001 úplných rodin 5.

Relace úplných a neúplných rodin se závislými dětmi v jednotlivých okresech navazuje na relace v jednotlivých krajích. Proti minimálnímu podílu úplných rodin v Praze na úrovni 66 % z počtu rodin s dětmi stojí maximum v okrese Žďár nad Sázavou ve výši 85 %. Více než třetina všech okresů republiky má podíl úplných rodin na počtu rodin se závislými dětmi na úrovni 80 a více procent. Méně než 70 % má kromě Prahy ještě pět okresů - Karlovy Vary, Most, Brno-město, Plzeň-město a Sokolov.

Zatímco v celorepublikovém průměru převažují v úplných rodinách rodiny se dvěma závislími dětmi, ve struktuře 14 okresů republiky je dominantní podíl rodin s jediným závislým dítětem. Většinou se jedná o okresy, v nichž je i celkový podíl úplných rodin nízký. Více než padesátiprocentní podíl rodin s jediným závislým dítětem z celkového počtu úplných rodin s dětmi měly okresy Teplice a hl. m. Praha. Naopak nejvyšší podíl úplných rodin se 3 a více dětmi měly okresy Žďár nad Sázavou (15,0 %) a Třebíč (13,1 %). V dalších 31 okresech byl uvedený podíl v intervalu mezi 10 a 13 %. Minimum dosáhlo město Plzeň - necelých 6 % úplných rodin mělo 3 a více dětí.

V neúplných rodinách bylo rozložení podle počtu závislých dětí v jednotlivých okresech rovnoměrnější; rozdíl mezi minimálními a maximálními hodnotami nebyly tak významné jako u rodin úplných. V neúplných rodinách obecně převažovaly rodiny s jediným závislým dítětem. Přitom více než tři čtvrtiny okresů měly podíl neúplných rodin s jediným závislým dítětem v intervalu 61 - 65 %, tedy v rozmezí pouhých 5 procentních bodů. Maximální hodnota (65 %) byla v Chebu, minimální hodnota (57,5 %) v Pelhřimově. Nejvyšší podíly neúplných rodin se 3 a více závislými dětmi z celkového počtu neúplných rodin v okresech byly v okresech Jeseník a Česká Lípa (v obou případech 8,2 %), v absolutním vyjádření to jsou však minimální počty - v České Lípě jde o 341 rodin, v Jeseníku o 116 rodin. Nejnižší podíly neúplných rodin se 3 a více dětmi byly v Praze a v Plzni (méně než 4 % z počtu neúplných rodin s dětmi).

I když v České republice celkem tvoří rodiny se závislými dětmi třetinu všech domácností, existují obce, kde rodiny se závislými dětmi tvořily 50 i více než 50 % všech domácností. Takovýto obcí bylo k 1. 3. 2001 v České republice 24, vesměs se jednalo o obce malé.

V následujícím přehledu jsou uvedeny maximální a minimální hodnoty, které se týkají charakteristik rodin se závislými dětmi. Tyto extrémní údaje byly zaznamenány výlučně v malých resp. nejmenších obcích, kde uvedené hodnoty jsou výsledkem absolutních desítkových či dokonce jednotkových počtů rodin. Jejich vliv ve struktuře vyšších územních celků je minimální a uvedené údaje jsou tak spíše zajímavostí než významnou statistickou veličinou.

Ukazatel	Obec (okres)	V %	V absolutním vyjádření
Podíl rodin se závisl. dětmi z počtu domácností v obci			
Max.	Práche (Znojmo)	55,6	150 rodin z 270
Min.	Pustina (Ústí nad Orlicí)	5,1	2 rodiny z 39
Podíl úplných rodin se závisl. dětmi z počtu domácností v obci			
Max.	Dobrohošť (Jindřichův Hradec)	53,3	8 rodin z 15
Min.	Přední Zborovice (Rokycany)	0,0	0 rodin z 34
Podíl neúplných rodin se závisl. dětmi z počtu domácností v obci			
Max.	Neveklovice (Mladá Boleslav)	33,3	5 rodin z 15
Min.	<i>celkem 239 obcí</i>	0,0	žádná neúpl. rod. se záv. dětmi v obci
Podíl úplných rodin se závisl. dětmi z počtu rodin se záv. dětmi v obci			
Max.	<i>celkem 239 obcí</i>	100,0	nejmenší obec se 100,0 %: Březina (Vyškov) - 1rodina ; největší Hrazany (Písek) - 34 rodin
Min.	Přední Zborovice (Rokycany)	0,0	0 rodin ze 2

Naopak velká města mají ve struktuře rodin svou váhu. V roce 2001 bylo v České republice k datu sčítání celkem 22 měst, která měla 50 tisíc a více obyvatel, z nich pak 5 měst přesáhlo 100 tisíc obyvatel. V uvedených 22 městech žila téměř třetina všech obyvatel republiky a zhruba stejný podíl zaujímal velká města jako celek v počtu rodin se závislými dětmi. Přitom však vnitřní struktura rodin ve velkých městech se v některých případech výrazně odchylovala od celorepublikového průměru.

Tab. 17 Podíly velkých měst (v %) na republikových úhrnech k 1. 3. 2001

	Podíl obyvatel	Podíl rodin se závisými dětmi	v tom	
			úplné	neúplné
Hl. m. Praha	11,4	10,6	9,2	15,2
Města se 100 tis. a více obyvateli ¹⁾	9,4	9,4	8,7	12,0
Města s 50 001 - 99 999 obyvateli	12,1	12,2	11,5	14,4
Celkem	32,9	32,2	29,4	41,1

¹⁾ zahrnuje Brno, Ostravu, Plzeň a Olomouc

V úhrnu pro velká města platilo, že počet i podíl neúplných rodin se závisými dětmi byl v nich vyšší. Zatímco podíl neúplných rodin na počtu rodin se závisými dětmi v průměru republiky činil 24 %, v Karlových Varech dosahoval 37 % a v Praze 34 %; přitom více než 30 % dosahoval tento podíl v dalších 8 městech. Ve svém důsledku to znamenalo, že zatímco na celkovém počtu rodin se závisými dětmi se velká města podílela zhruba uvedenou třetinou, na počtu neúplných rodin se závisými dětmi se podílela více než 41 %. Přitom neplatila jednoznačná závislost mezi velikostí města a podílem neúplných rodin. Nejvyšší podíl neúplných rodin se závisými dětmi byl ve městě Karlovy Vary, které je v pořadí podle počtu obyvatel až na 18. místě a přitom např. v Opavě, která je počtem obyvatel hned před Karlovými Vary, byl podíl neúplných rodin s dětmi dokonce podprůměrný (23 %).

Tab. 18 Počty rodin ve velkých městech k 1. 3. 2001

Město	Počet obyvatel	Počet rodin se závisými dětmi celkem	v tom				Podíl rodin se záv. dět. na počtu dom.
			úplné rodiny		neúplné rodiny		
			abs.	%	abs.	%	
Hl.m. Praha	1 169 106	152 617	100 456	65,8	52 161	34,2	27,9
Brno	376 172	51 729	35 803	69,2	15 926	30,8	30,8
Ostrava	316 744	45 777	32 644	71,3	13 133	28,7	32,5
Plzeň	165 259	22 274	15 555	69,8	6 719	30,2	29,6
Olomouc	102 607	14 847	10 831	73,0	4 016	27,1	33,8
České Budějovice	97 339	14 276	10 471	73,4	3 805	26,7	33,6
Liberec	99 102	13 818	9 599	69,5	4 219	30,5	31,1
Ústí nad Labem	95 436	13 760	9 495	69,0	4 265	31,0	31,7
Hradec Králové	97 155	13 472	9 727	72,2	3 745	27,8	31,9
Pardubice	90 668	12 540	9 130	72,8	3 410	27,2	31,6
Havířov	85 855	12 301	9 088	73,9	3 213	26,1	32,8
Zlín	80 854	11 230	8 516	75,8	2 714	24,2	32,9
Most	68 263	10 285	6 985	67,9	3 300	32,1	33,3
Kladno	71 132	9 875	6 829	69,2	3 046	30,9	31,5
Frydek-Místek	61 400	9 426	7 040	74,7	2 386	25,3	36,6
Karviná	65 141	9 199	6 923	75,2	2 276	24,7	33,2
Opava	61 382	8 995	6 902	76,7	2 093	23,3	35,9
Děčín	52 506	7 300	5 356	73,4	1 944	26,6	31,0
Chomutov	51 007	7 232	4 954	68,5	2 278	31,5	31,1
Teplice	51 060	7 213	5 040	69,9	2 173	30,1	30,3
Jihlava	50 702	7 157	5 354	74,8	1 803	25,2	33,9
Karlovy Vary	53 358	7 094	4 472	63,0	2 622	37,0	28,3

5. Bydlení rodin se závisými dětmi

V souladu s dlouhodobým celorepublikovým trendem zkvalitňování bydlení se zlepšovalo i bydlení rodin se závisými dětmi. Svědčí o tom vývoj základních kvalitativních ukazatelů úrovně bydlení (velikost a obytná plocha bytu, počet osob bydlících v bytě).

Převážná většina rodin se závisými dětmi, konkrétně 99,5 % z nich žila k 1. 3. 2001 v bytech, zbývající půl procento rodin s dětmi žilo mimo byty.

5.1 Rodiny se závisými dětmi v bytech

5.1.1 Soužití s jinou domácností

Rodiny s dětmi ve větší míře „spolubydlí“, tzn. užívají byt spolu s jinou domácností. V roce 2001 žilo téměř 17 % rodin se závisými dětmi v bytech s další cenzovou domácností. Nejčastější byl tento způsob bydlení v bytech ve vlastním domě, tedy převážně v rodinných domech, kde je obecně vícegenerační bydlení čtenější. V těchto případech je zahrnut i určitý podíl tzv. chtěného - záměrného soužití více domácností.¹

Tab. 19 Rodiny se závisými dětmi podle způsobu bydlení a soužití s jinou domácností v období 1980 - 2001

	1980		1991		2001	
	Rodiny celkem	z toho neúplné	Rodiny celkem	z toho neúplné	Rodiny celkem	z toho neúplné
1 CD v bytě	1 420 071	133 501	1 423 472	177 842	1 172 821	218 503
2+ CD v bytě	255 890	69 008	225 014	75 427	253 814	120 302
CD mimo byty	3 302	1 373	1 465	814	7 540	4 600
Celkem	1 679 263	203 882	1 649 951	254 083	1 434 175	343 405

Zatímco do roku 1991 se bytové poměry rodin s dětmi - z pohledu soužití domácností v jednom bytě - zlepšovaly, v období 1991 - 2001 se v souvislosti s nepříznivým vývojem na trhu s byty jejich bytová situace významně zhoršila a vrátila se svými hodnotami na úroveň roku 1980, resp. v případě neúplných rodin ještě k hodnotám horším než byly v roce 1980. Právě neúplné rodiny a jejich výrazný nárůst (a současně malá nabídka volných bytů pro tuto skupinu rodin) ovlivnily významně hodnoty za rodiny s dětmi jako celek.

Rodiny se závisými dětmi spolubydlící s jinou domácností v bytě měly ve srovnání s průměrnými hodnotami za všechny rodiny s dětmi odpovídající parametry bydlení. Podíl bydlících v bytech I. kategorie byl nižší - což byl důsledek především druhu bytu resp. domu, kde tyto spolubydlící rodiny žily. Byty v rodinných domech mají všeobecně nižší podíl bytů I. kategorie; větší zastoupení těchto bytů se tak promítlo do hodnot úrovně bydlení spolubydlících rodin s dětmi. Naopak ukazatele velikosti bytu byly u spolubydlících rodin příznivější - ve větší míře ve srovnání s údaji za rodiny s dětmi celkem - žily tyto rodiny v bytech s více místnostmi.

¹ Např. v roce 1970, kdy byla tato skutečnost při sčítání zjišťována, se blížilo chtěné soužití domácností v rodinných domech vč. zemědělských usedlostí dvěma třetinám ze všech bytů se 2 a více domácnostmi v uvedených typech domu.

5.1.2 Právní důvod užívání bytu

Ve struktuře bydlení rodin s dětmi podle právního důvodu užívání bytu se v období mezi sčítáními 1991 a 2001 promítly změny související s procesem privatizace bytového fondu, tzn. posilování vlastnických forem bydlení. V úhrnu všech trvale obydlených bytů v České republice bylo v roce 1991 bytů v osobním vlastnictví necelé jedno procento, v roce 2001 to již bylo více než 10 %. Stejně významně se zvýšil počet i podíl těchto bytů i v případě bydlení rodin se závislými dětmi. Současně se snížilo zastoupení bytů nájemních a družstevních. Uvedené tendence byly stejné u úplných i neúplných rodin, rozdílná byla pouze dynamika vývoje. Úplné rodiny se závislými dětmi v roce 2001 bydlely nejčastěji v bytech ve vlastním domě a v bytech nájemních. U neúplných rodin bylo pořadí dvou nejčtenějších právních forem užívání bytu opačné.

Tab. 20 Bydlení rodin se závislými dětmi podle právního důvodu užívání bytu v období 1991 - 2001

Právní důvod užívání bytu	Rodiny se závislými dětmi celkem				v tom v roce 2001			
	1991		2001		úplné rodiny		neúplné rodiny	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
ve vlastním domě	575 468	34,9	538 127	37,7	449 950	41,4	88 177	26,0
v osob. vlastnictví	.	.	134 708	9,4	98 998	9,1	35 710	10,5
nájemní	630 235	38,2	398 938	28,0	271 961	25,0	126 977	37,5
družstevní	372 568	22,6	229 143	16,1	172 681	15,9	56 462	16,7
družstvo nájemců ¹⁾	.	.	32 737	2,3	22 629	2,1	10 108	3,0
ostatní	70 215	4,3	92 982	6,5	71 611	6,6	21 371	6,3
Celkem	1 648 486	100,0	1 426 635	100,0	1 087 830	100,0	338 805	100,0

¹⁾ družstvo nájemců v průběhu privatizace

Porovnání parametrů bydlení v jednotlivých právních formách u úplných a neúplných rodin s dětmi vyznívá ve prospěch úplných rodin, jejichž byty v roce 2001 vykazovaly příznivější hodnoty u obou nejčtenějších právních forem bytů. Úplné rodiny měly ve větší míře zastoupení bytů vyšší kategorie i větší průměrnou velikost bytu. Např. z počtu rodin se závislými dětmi žijících v nájemních bytech žilo v roce 2001 v bytě o jediné místnosti 8,4 % v případě úplných rodin se závislými dětmi a 19,3 % v případě rodin neúplných. Ve struktuře bytů ve vlastním domě podle počtu místností byly v případě úplných rodin s dětmi téměř rovnoměrně zastoupeny byty s počtem místností 3, 4 a 5 a více (28 - 29 %); u neúplných rodin bylo v těchto bytech nejčastější bydlení v třípokojovém bytě (41,6 %) a zastoupení ve větších bytech rovnoměrně klesalo.

5.1.3 Kategorie a velikost bytu

Porovnání struktury rodin se závislými dětmi jako celku podle velikosti a kategorie bytu ve srovnání s rodinami bezdětnými ukazuje, že výraznější rozdíly jsou pouze ve velikosti bytu a vyplývají v podstatě z velikosti rodiny. Rodiny s dětmi jsou početnější a proto ve větší míře obývají větší byty. Současně existují i rozdíly uvnitř skupiny rodin se závislými dětmi, z nichž je zřejmé, že neúplné rodiny žijí častěji v menších bytech, což jistě souvisí také se skutečností, že průměrná velikost neúplné rodiny s dětmi je 2,6, zatímco průměrná velikost úplné rodiny se závislými dětmi činí 3,9.

Tab. 21 Struktura rodin se závislými dětmi podle kategorie bytu v letech 1991 a 2001

Kategorie bytu	2001 ¹⁾			1991			Index 2001/1991	
	úplné rodiny	neúplné rodiny	rodiny s dětmi celkem	úplné rodiny	neúplné rodiny	rodiny s dětmi celkem	úplné rodiny s dětmi	neúplné rodiny s dětmi
I. kategorie	92,9	90,1	92,3	81,4	74,4	80,3	89,0	162,1
II. kategorie	5,5	6,8	5,8	16,2	20,6	16,9	26,3	44,1
III. kategorie	0,9	1,4	1,0	1,2	2,5	1,4	56,0	74,2
IV. kategorie	0,4	0,9	0,5	1,1	2,5	1,3	29,2	46,6
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	78,0	133,8

¹⁾ v celku zahrnuta i nezjištěná kategorie bytu

Bydlení rodin s dětmi z hlediska kategorie bytu se za deset let mezi sčítáními zkvalitnilo. Tendence změn struktury bydlení byly u úplných i neúplných rodin se závislými dětmi shodné, pouze u neúplných rodin byly změny struktury dynamičtější. Ve svém výsledku to vedlo ke sblížení úrovně bydlení u obou typů rodin. Zatímco v roce 1991 byly ještě mezi úplnými a neúplnými rodinami ve struktuře jejich bytů poměrně výrazné rozdíly, v roce 2001 byly již diference mnohem menší. Tato skutečnost byla výsledkem obecně vyšší úrovně bytového fondu z pohledu technické vybavenosti bytů, jež určuje standardy pro kategorii bytu.

Jiná situace byla ale u struktury bydlení rodin se závislými dětmi podle velikosti bytu, tedy počtu obytných místností.

Tab. 22 Struktura rodin se závislými dětmi podle počtu místností bytu v letech 1991 a 2001

Počet obytných místností	2001 ¹⁾			1991			Index 2001/1991	
	úplné rodiny	neúplné rodiny	rodiny s dětmi celkem	úplné rodiny	neúplné rodiny	rodiny s dětmi celkem	úplné rodiny s dětmi	neúplné rodiny s dětmi
1 obytná místnost	4,1	11,5	5,8	2,8	11,7	4,1	115,4	131,1
2 pokoje	21,3	30,2	23,4	21,2	35,0	23,3	78,4	115,4
3 pokoje	43,7	38,3	42,4	46,8	37,4	45,3	72,9	137,0
4 pokoje	17,5	11,7	16,1	17,3	10,3	16,2	78,9	152,0
5+ pokojů	13,0	7,3	11,6	12,0	5,6	11,0	84,4	173,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	78,0	133,8

¹⁾ v celku zahrnut i nezjištěný počet místností

Změny struktury bydlení úplných a neúplných rodin s dětmi podle velikosti bytu měly v období 1991 - 2001 tendence protichůdné. Z celkového přírůstku počtu neúplných rodin jich nejvíce připadlo na třípokojové byty, jejichž prvenství ve struktuře bydlení neúplných rodin s dětmi se upevnilo. Menší váhu ve struktuře bytů měly v roce 2001 ve srovnání s rokem 1991 byty jednopokojové a zejména dvoupokojové. Byl tedy zaznamenán zcela jednoznačný přesun ve struktuře od menších bytů k větším. Jiná situace byla u úplných rodin. Při celkovém poklesu jejich počtu se snižovaly počty rodin ve všech velikostních skupinách bytů kromě bytů jednopokojových, kde v roce 2001 naopak bydlelo zhruba o 6 tisíc úplných rodin se závislými dětmi více než v roce 1991. Zvýšil se tak i podíl úplných rodin s dětmi žijících v jedné obytné místnosti, což vzhledem k velikosti tohoto typu rodiny - v celorepublikovém úhrnu činí průměrná velikost úplné rodiny se závislými dětmi 3,9 osoby - nelze považovat za příznivý vývoj. Vztah ekonomické aktivity osoby v čele rodiny a velikosti či kategorie bytu

ukazuje, že zaměstnané osoby žijí častěji ve větších bytech a v bytech vyšší kategorie. Vazba je v těchto případech zřejmě obousměrná, lepší finanční situace umožňuje rodinám kvalitnější bydlení a naopak dosažený standard bydlení působí jako stimul pro zachování zaměstnanosti nebo hledání si nové práce při její ztrátě.

5.1.4 Vybavenost bytových domácností

Při sčítání 2001 se zjišťovala vybavenost bytové domácnosti (tedy všech osob žijících v jenom společném bytě) telefonem, osobním počítačem, osobním automobilem a také rekreační možnosti domácnosti.

Tab. 23 Vybavenost rodin se závislými dětmi k 1. 3. 2001 (v %)

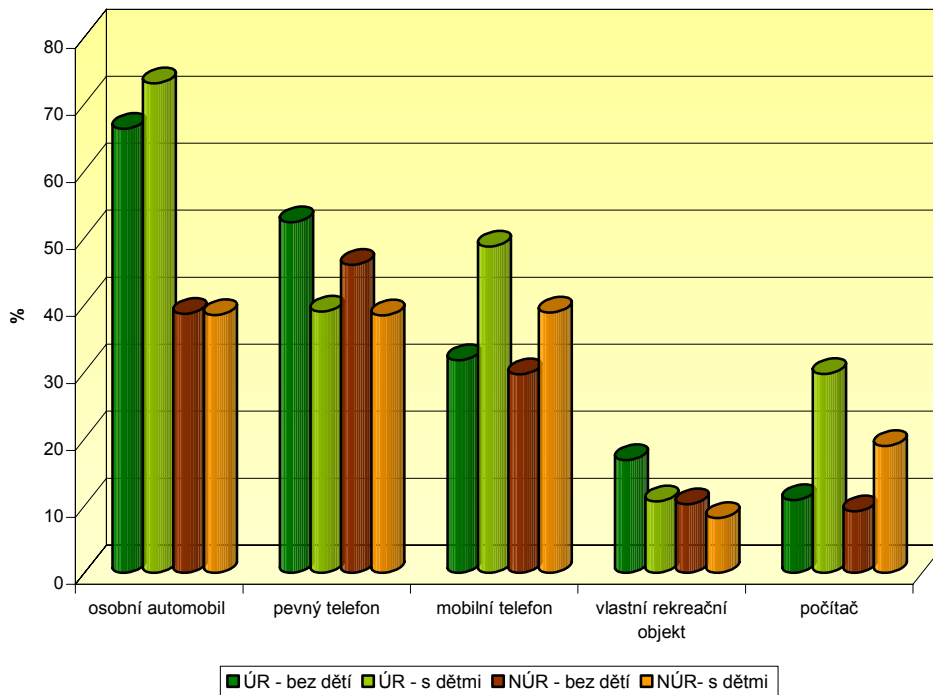
Vybavenost, typ rodiny	Počet závislých dětí					Celkem
	1	2	3	4	5+	
Osobní automobil						
úplné rodiny	72,0	75,1	69,7	58,4	49,3	73,0
neúplné rodiny	39,2	38,4	31,4	23,2	21,5	38,5
Telefon - pevný						
úplné rodiny	38,1	39,7	40,2	36,2	31,5	39,0
neúplné rodiny	38,9	38,3	34,7	27,2	19,5	38,4
Telefon - mobilní (samostatně nebo spolu s pevnou linkou)						
úplné rodiny	49,8	49,1	42,4	35,1	29,1	48,7
neúplné rodiny	39,1	39,5	33,5	26,6	20,5	38,8
Rekreační objekt vlastní						
úplné rodiny	12,1	9,9	7,9	5,7	5,0	10,7
neúplné rodiny	8,7	7,5	5,3	3,5	2,8	8,2
Počítač						
úplné rodiny	27,2	32,3	28,8	22,9	19,0	29,7
neúplné rodiny	17,6	22,3	17,0	11,4	7,5	18,9

Údaje o vybavenosti bytových domácností nedokumentují vlastnictví konkrétních předmětů v jednotlivých rodinách, ale vybavenost bytové domácnosti jako celku. V případech, kdy v bytě žily dvě nebo více domácností, je uvedena vybavenost u všech domácností, i když ve skutečnosti byla vlastníkem např. pouze jediná osoba a konkrétní předmět (automobil, počítač aj.) nemusel být vždy všem domácnostem k dispozici. Údaje o vybavenosti bytových domácností i jednotlivých typů rodin je proto třeba brát jako orientační. Vzhledem k tomu, že ale 90 % bytů je obydleno jedinou domácností (a současně z celkového počtu rodin s dětmi žijících v bytě jich více než 82 % bydlí v bytě samo), lze uvedené údaje považovat - i při zohlednění výše zmíněné metodiky zjišťování - za dostatečně vypovídající.

Z porovnání vybavenosti úplných a neúplných rodin, resp. rodin se závislými dětmi a rodin bezdětných vyplývají především závěry:

- ❖ nižší míra vybavenosti neúplných rodin,
- ❖ klesající vybavenost v závislosti na rostoucím počtu dětí v rodině,
- ❖ rozdíly mezi bezdětnými rodinami a rodinami se závislými dětmi, přičemž rozdíly jsou oběma směry, protože příčiny jsou u různých předmětů vybavenosti domácnosti různé.

Vybavenost rodin k 1. 3. 2001

Pozn.: ÚR = úplná rodina; NÚR = neúplná rodina

U vybavenosti konkrétními předměty hrají svou roli i některé specifické důvody. Např. osobní počítač se stal v České republice fenoménem teprve v posledním desetiletí a tzv. „počítačová gramotnost“ - tedy schopnost efektivně s osobním počítačem pracovat, je vlastní zejména mladším osobám, ale také většině dětí již od školního věku. Proto je při současné cenové dostupnosti vybavenost osobním počítačem právě v rodinách se závislymi dětmi výrazně vyšší než v rodinách bez dětí ve srovnatelných věkových kategoriích rodin. Pouze v nejmladších rodinách - s osobou v čele domácnosti do 29 let - je trend opačný a vybavenost osobním počítačem je vyšší v rodinách bezdětných. Porovnání vybavenosti osobním počítačem úplných a neúplných rodin se závislymi dětmi vyznívá ve prospěch rodin úplných; maximální hodnoty rozdílu se pohybují kolem 10 procentních bodů.

Vybavenost automobilem vykazuje významné rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami a podstatně menší rozdíly mezi rodinami bezdětnými a s dětmi (příčemž rodiny s dětmi mají vybavenost osobním automobilem vyšší). Konkrétně např. vybavenost automobilem neúplných rodin se závislymi dětmi je v úhrnu téměř poloviční ve srovnání s rodinami úplnými s dětmi.

Vybavenost rekreačním objektem vykazuje přímou závislost na věku osoby v čele rodiny; se zvyšujícím se věkem vybavenost vlastním rekreačním objektem roste. Přitom častěji si vlastní rekreační objekt pořizují rodiny s dětmi než rodiny bezdětné. Vyšší je vybavenost vlastním rekreačním objektem u úplných rodin než u rodin neúplných.

Telefony - pevné linky nebo mobilní přístroje - jsou již natolik dostupné, že rozdíly mezi jednotlivými typy rodin nenabývají významných hodnot. Vybavenost rodin oběma typy telefonů současně, tedy pevnou linkou i mobilním telefonem byla opět vyšší u úplných rodin a nižší u neúplných. Z pohledu počtu dětí byly vyšší podíly u rodin s dětmi než u rodin bez dětí. Dokumentuje to fakt, že mobilní technologie jsou především podobně jako osobní počítače doménou mladých lidí i

děti. Např. v úplných rodinách měla mobilní telefon, buď samostatně nebo společně s pevnou linkou téměř polovina rodin s jedním i se dvěma závislými dětmi a 41 % úplných rodin se 3 a více závislými dětmi. Bezdětné rodiny měly podíl 32 %. U neúplných rodin činily podíly 39 % v případě 1 nebo 2 závislých dětí a 32 % v rodinách se 3 a více závislými dětmi.

5.2 Rodiny se závislými dětmi žijící mimo byt

Mimo byty, tzn. v různých formách nouzového ubytování, v rekreačních chatách nebo v mobilních příbytcích žilo k 1. 3. 2001 celkem 7,5 tisíc rodin se závislými dětmi. Z tohoto počtu necelá pětina žila v rekreačních chatách a chalupách a více než 80 % v nouzových podmínkách nestandardního bydlení. V procentním vyjádření z celkového počtu rodin se závislými dětmi je to pouhé půl procento, přesto v takto nevyhovujících podmínkách žilo celkem nezanedbatelných 12 tisíc závislých dětí. Dvě třetiny z nich byly ve věku 0 – 10 let.

Ve srovnání s rokem 1991 byl počet rodin se závislými dětmi bydlící mimo byty více než pětinasobný, přičemž rychleji vzrostl počet případů bydlení mimo byt u neúplných rodin. Struktura podle charakteru bydlení mimo byt (nouzové obydlí, mobilní nebo rekreační chata a chalupa) nezaznamenala významnější změny, liší se ale podstatně při srovnání typu rodiny. Podíl bydlení v rekreační chatě nebo chalupě u úplných rodin se závislými dětmi překročil 30 %, u neúplných rodin činil pouhou desetinu jejich počtu.

Tab. 24 Rodiny se závislými dětmi bydlící mimo byt k 1. 3. 2001

Počet závislých dětí	Úplné rodiny	z toho v rekr. chatě, chalupě	Neúplné rodiny				Rodiny celkem	z toho v rekr. chatě, chalupě
			v čele muž	z toho v rekr. chatě, chalupě	v čele žena	z toho v rekr. chatě, chalupě		
1	1 301	446	398	62	2 447	226	4 146	734
2	1 250	380	136	23	1 192	125	2 578	528
3	271	72	38	8	281	20	590	100
4+	118	12	12	-	96	3	226	15
celkem	2 940	910	584	93	4 016	374	7 540	1377

Více než tři pětiny z počtu rodin se závislými dětmi bydlících mimo byt tvořily neúplné rodiny, zejména pak neúplné rodiny v čele s ženou. Je tedy zřejmé, že rozpad manželství a následné řešení bytové situace bývá obtížné zejména v těchto případech. Struktura rodin se závislými dětmi bydlící mimo byty z hlediska ekonomické aktivity rodičů dokumentuje nepříliš dobrou sociální úroveň rodin žijících v nouzových podmínkách. Pouze zhruba polovina těchto rodin má zaměstnaného jednoho nebo oba rodiče. Nejméně příznivá je situace u rodin se 4 a více dětmi. Tento nepříznivý stav souvisí i se vzdělaností strukturou rodičů. Nouzově bydlící rodiny s největším počtem dětí - 4 a více - mají téměř v polovině případů osobu v čele rodiny s pouhým základním nebo neukončeným vzděláním, případně zcela bez vzdělání. V ostatních rodinách - s počtem dětí 1, 2 nebo 3 - převažuje zcela jednoznačně u osob v čele rodiny vzdělání střední (mezi 40 - 43 %).

Mladé rodiny se závislými dětmi – tedy rodiny s osobou v čele do 30 let včetně, žijící mimo byty, tvořily téměř čtvrtinu z počtu úplných rodin s dětmi mimo byt a dokonce téměř polovinu z počtu neúplných rodin s dětmi mimo byt.

Závěr

Počet rodin se závislymi dětmi se od roku 1980 trvale snižoval a současně klesal i jejich podíl na úhrnu cenzových domácností. Vzhledem k protichůdnému vývoji úplných (pokles) a neúplných (růst) rodin se měnila i vnitřní struktura rodinných domácností. Výrazně se zvýšil podíl rodin neúplných, které v roce 2001 již tvořily téměř čtvrtinu všech rodin se závislymi dětmi.

V jednotlivých regionech České republiky má výlučné postavení hl.m. Praha, kde jsou podíly rodin s dětmi z celkového počtu cenzových domácností nejnižší - 28 %, ve většině ostatních krajů se podíl pohybuje mezi 32 – 35 %. Významnější rozdíly jsou ve struktuře rodinných domácností; zatímco v Praze činí podíl neúplných rodin z počtu rodin se závislymi dětmi více než třetinu, v kraji Vysočina pouze 16,6 %.

Rodiny s dětmi ve větší míře „spolubydlí“, tzn. užívají byt spolu s jinou domácností. V roce 2001 bylo takových rodin téměř 17 %. Nejčastější byl tento způsob bydlení v bytech ve vlastním domě, tedy převážně v rodinných domcích.

Míra vybavenosti domácností byla v neúplných rodinách všeobecně nižší než v rodinách úplných; u většiny předmětů klesala vybavenost v závislosti na rostoucím počtu dětí v rodině.

Mimo byty, tzn. v různých formách nouzového ubytování, v rekreačních chatách nebo v mobilních příbytcích žilo v roce 2001 celkem 7,5 tisíc rodin s 12 tisíci závislymi dětmi. Více než tři pětiny z tohoto počtu tvořily neúplné rodiny, zejména pak neúplné rodiny v čele s ženou.

Pro vývoj v období mezi sčítáními 1991 a 2001 byly charakteristické zejména:

- ❖ absolutní pokles počtu úplných rodin se závislymi dětmi (o více než 300 tisíc). Snížení se týkalo výlučně rodin manželských párů, tzv. faktická manželství (soužití nesezdaných partnerů) se zvýšila téměř o třetinu;
- ❖ změny struktury podle počtu závislých dětí - snížilo se zastoupení vícedětných rodin a vzrostl podíl rodin s jediným závislým dítětem;
- ❖ zastoupení nejmladších rodin (do 24 let věku rodičů) bylo v roce 2001 zhruba poloviční ve srovnání s rokem 1991;
- ❖ pokles počtu rodin se závislymi dětmi ve všech velikostních skupinách obcí s výjimkou nejmenších obcí;
- ❖ zlepšení základních kvalitativních ukazatelů úrovně bydlení rodin se závislymi dětmi. Přesto nadále platí, že ve srovnání s průměrem domácností nebo s jinými typy domácností mají právě rodiny s dětmi podmínky k bydlení horší;
- ❖ zvýšení (více než pětinasobné) počtu rodin se závislymi dětmi bydlící mimo byty.

K základním charakteristikám úplných rodin se závislymi dětmi patří:

- ❖ typickou úplnou rodinou s dětmi je rodina s ekonomicky aktivní osobou v čele, se dvěma závislymi dětmi;
- ❖ většina úplných rodin se závislymi dětmi je národnostně homogenní, jen necelých 7 % (v absolutním vyjádření 74,5 tis. rodin) tvoří národnostně smíšené rodiny. Z nich nejvíce je rodin česko-slovenských;
- ❖ rodiny v čele s osobou, která při sčítání uvedla, že je věřící, mají častěji větší počet dětí než rodiny, v jejichž čele byla osoba bez vyznání.

K základním charakteristikám neúplných rodin se závislymi dětmi patří:

- ❖ typickou neúplnou rodinou s dětmi je rodina s jedním závislým dítětem v čele s rozvedenou ženou;
- ❖ vysoký je podíl rodin s ekonomicky neaktivní osobou v čele (17,5 %);
- ❖ neúplné rodiny s dětmi mají (v porovnání s úplnými rodinami) mírně vyšší zastoupení osob bez vyznání v čele rodiny.